

Nr 299.

Av herr **Hammarlund**, *angående utredning om försäljning till respektive arrendatorer av von Reiserska stiftelsens å Lärkesholm arrendegårdar jämte viss stödskog.*

År 1780 testamenterade titulärlandshövdingen Anders von Reiser sin efterlämnade förmögenhet till vissa i testamentet angivna ändamål.

En del kontanter utdelades till släktingar och vänner och hans ägandes sätesgård Lärkesholm i Örkelljunga socken i Norra Åsbo härad av Kristianstads län donerades till vad vi nu skulle kalla ett ålderdomshem eller försörjningsinrättning.

En del kontanter anslogs till byggande och underhåll av ett skolhus dels för godsets folk, dels för hela Örkelljunga socken.

En ganska stor summa anslogs till vad testator kallade för ett arbetshus, där fattigt folk i bygden, vilka von Reiser ömmade för, »skulle kunna förtjäna något lite till födan», som testator uttrycker sig.

Enligt detta testamente förbehöll han sig rätten att själv förordna tvenne godemän, att vara »Executor» av denna hans sista vilja samt anordna hans begravning och dylikt i samband med hans död.

Två år efter gjorde von Reiser vissa tillägg till sitt testamente.

Om den samlade förmögenheten blev 35 000 d:r s:mt skulle vissa räntor utgå till fattigt folk dels på godset, dels ifrån främmande ort och dels till en namngiven kyrka, resten av räntorna skulle användas till inrättningens underhåll och utvidgning och »af det öfriga jag efter låter», således allt kapital, ett »Evigvarande Fidei Comisse» under konungens befallningshavandes överinseende. Detta kapital skulle årligen växa med minst 400 d:r s:mt och ur detta fideikommisskapital skulle stipendier utgå, dels till 20 fattiga jungfrur och bondpigor, vilka skulle gifta sig, och om det blev brist på dylika, så kunde en skicklig studerande få ett stipendium och om pengar fanns kunde flera dylika utdelas och sedan skulle även godsets folk få en liten dusör efter hans död, nota bene om man betalat arrendet ordentligt, i annat fall blev det kvittning på det obetalda arrendet.

Tvenne kuratorer skulle tillsättas för förvaltningen av fideikommisskapitalet liksom tvenne direktörer förut nämnts för skötseln av godset, och av testamentet framgår, att det kan vara dels samma personer, dels andra.

Efter von Reisers död blev av Konung Gustav III den 26 oktober 1791 Lärkesholmsstiftelsen godkänd, men man fick göra vissa inskränkningar i testators dispositioner, ty det visade sig att von Reiser räknat sin förmögenhet i överkant.

Man fick åtnöja sig med blott två sysslomän och man avstyrkte von Reisers

Bihang till riksdagens protokoll 1939. 4 saml. Nr 299—303.

tanke att Lärkesholm och Lärka skulle användas till ålderdomshem, i stället skulle ersättning för hushyra utgå till dessa personer och så kunde man inbespara skolbygget, ty ett rum i gårdens manbyggnad kunde användas för detta ändamål, och man menade nu att den övriga delen av godsets jord, vilken icke redan var tilldelad bönderna och torparna, kunde bortarrenderas till arbetsfolket å gården, således samma tanke som sex år dessförinnan runnit upp i den skotske adelsmannen Rutger Macleans hjärna, vilken vid denna tid, 1791, hade satt i gång med sitt stora experiment på Svaneholm, där man skulle ta bort »dumheten och trögheten» ur godsets folk genom att tilldela dem var sin bit jord.

Experimentet lyckades som vi veta över förväntan på Svaneholm, men resultatet nåddes inte till 100 % förrän arrendatorerna fingo friköpa sig. Ännu vänta dock de forna arbetarnas å Lärkesholm avkomlingar på att erhålla denna rätt.

Man godkände von Reisers tanke om ett arbetshus på godset och man nämner, att en klädesfabrik vore lämplig för att förbättra ekonomien i stiftelsen.

På grund av för litet kapital förföll tanken på ett ålderdomshem, klädesfabriken, om den kom till stånd, är för länge sedan borta, alla gamla donationer på spannmål och kofoder till lärarnas löner ifrån herrgårdar och enskilda runt om i vårt land äro för länge sedan borta på grund av att det allmänna övertagit skolväsendet, så ock i Örkelljunga. Det finns därför inte en enda rimlig anledning kvar att behålla Lärkesholm för sitt ändamål, utan godset kan utan vidare försäljas till dess arrendatorer och kapitalet överföras till von Reiserska fideikommisskapitalet, vilket sedermera kan svara för de utfästelser, som gjorts till Örkelljunga skolmyndigheter m. fl. Lärkesholm har nämligen blivit en broms på utvecklingen i Örkelljunga församling, således raka motsatsen till testators vackra tankar om hans kära Lärkesholm.

Testators tankar gingo ut på att hjälpa de fattiga och förtryckta på godset, men genom att numera bokstavligen hålla på vad som tänktes och skrevs på 1790-talet, så motarbetar man i verkligheten von Reisers aktningvärda idéer. Inställningen hos människorna har blivit en annan än den var 1790. Kontinuiteten är för övrigt redan bruten genom statens ingripande, ty tre lägenhetsägare ha redan inköpt sina lägenheter på tillhoppa 14 tunnland med hjälp av den förbättrade ensittarelagen.

Man har på landsbygden fått andra problem att brottas med än bara de mycket svåra brödbekymren på 1790-talet, och skall man skapa trivsel hos landsbygdens folk och få dem att stanna kvar, så är det första villkoret man fordrar, att man skall själv äga sin torva.

Så ock på Lärkesholm, där arrendatorerna för någon tid sedan begärt att få friköpa sina arrenden under godset, vilket avlogs av direktionen och detta med all rätt, ty det räcker inte, att dessa småbrukare erhålla den torva,

vilken de och deras förfäder brukat i hundratals år. Man måste nu göra en kraftansträngning ifrån det allmännas sida, icke blott bevilja friköpning på det brukade området, utan småbruken, varav många äro ytterst små, ett endast på 5 tunnland odlad jord, böra göras bärkraftiga genom tilldelning av stödskog, vilken finnes i riklig omfattning till varje hemmansnummer.

Å godset finnas 45 arrendatorer och hela arealen är enligt ekonomiska kartan ungefär 3 600 tunnland jord.

Arrendatorerna under Lärkesholm ha vid sammanträde i november 1938 uttalat sina bekymmer för framtiden och på mig gjorde detta sammanträde ett djupt intryck, när man i dessa tider, då alla synas ha det bra, får förmärka en sådan dov stämning och får höra en sådan oro framföras för vad framtiden bär i sitt sköte. Särskilt är man bekymrad för den tendens, vilken gjort sig gällande från direktionens sida. Enligt uppgift vid detta möte är det fråga om att sammanslå två och två hemman till ett, varigenom praktiskt taget hälften av arrendatorerna skulle bli utan försörjningsmöjligheter, då de små hemmanen blott i undantagsfall gjort det möjligt för arrendatorerna att samla kapital. Vid detta sammanträde uttalade också en arrendator sin bitterhet över att ålderdomshemmet, försörjningsinrättningen, vinkade i fjärran. Ett hårt öde för en jordbrukare. Därför ansåg man att tiden nu var mogen för friköp, vilket även jag anser. Efter allt som inträffat är detta det enda möjliga för denna bygd.

Enligt min egen uppfattning om Lärkesholm, så verka hemmen, om jag skall bedöma dem efter annan jämförlig skogsbygd i Skåne, snygga och väl-skötta. Ej heller ur andra synpunkter finnes det några anmärkningar emot denna idoga befolkning, tvärtom, men husen äro mer än lovligt låga, små och omoderna. Skulle dessa hus omändras till den standard vi nu fordra såsom kulturnation, så få många hem ombyggas ifrån grunden, och även på Lärkesholm måste något göras för att förhindra de unga att flytta bort. Man kan ju inte begära att dessa unga skola modernisera och förbättra det de inte äga och till vilket de inte heller ha någon optionsrätt.

Nu kan emot mitt förslag till friköp resas den invändningen, att i dessa tider med låg ränta kan det ifrån stiftelsens sida bli svårt att efter en försäljning i fortsättningen fullfölja tankegången i von Reisers testamente.

Jag tror emellertid inte, att möjligheterna härtill komma att bli bättre med den nuvarande ordningen, om arrendegårdarna å Lärkesholm delvis skola ombyggas och moderniseras, vilket man nu bestämt fordrar, med de anspråk som nu finnas.

Således får man inte kalkylera med de nuvarande inkomsterna på Lärkesholm på ena sidan och säga att så mycket få vi endast i ränteinkomster om säteriets arrendegårdar bli sålda, utan man måste räkna med de mindre inkomster eller troligtvis förluster, som arrendena komma att ge, då gårdarna skola nybyggas eller moderniseras efter nutida förhållanden.

von Reisers sista tankar rörde sig om hans fattiga folk på Lärkesholm. All

hans strävan gick ut på att hjälpa dem och deras barn. Jag är förvissad om, att om von Reiser hade levat vid detta tillfälle, skulle han vara den förste som skulle yrkat på att arrendatorerna skulle få friköpa sig, ty vi få inte glömma, att motivet till hans stiftelse var att hjälpa dessa små i samhället. Vill man skapa ett verkligt äreminne åt denne man, så kan icke något bättre göras än att tillåta dessa arrendatorer att friköpa sig.

Med stöd av vad jag sålunda anfört, anhåller jag härmed

att riksdagen måtte besluta att i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla att Kungl. Maj:t måtte snarast låta utreda det av mig framförda förslaget om försäljning till respektive arrendatorer av von Reiserska stiftelsens å Lärkesholm arrendegårdar jämte den stödskog, som lämpligen bör tilldelas varje enskilt hemman.

Stockholm den 23 januari 1939.

Nestor Hammarlund.